

Sənəd İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyinin ekspert qrupu tərəfindən hazırlanıb.

AZ1102, Bakı şəhəri, Azərbaycan,
Tbilisi prospekti, 2-ci Alatava küçəsi 9,
3-cü mərtəbə,
Tel: (99412) 4317713
Faks: (99412) 4317713
E-mail sei@azeronline.com
Web: www.sei.az

© İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyi

GİRİŞ

İllik dövlət büdcəsinin icra vəziyyətinin təhlili həmin ildə ölkədə iqtisadi və büdcə proseslərinin gedişindəki meyllərin müəyyənləşdirilməsi, son illərdə həyata keçirilən büdcə siyasətinin təsirlərinin qiymətləndirilməsi, növbəti ilin büdcə prosesinə keçid durumunun öyrənilməsi baxımından əhəmiyyətliyə. Son illərin təcrübəsində Milli Büdcə Qrupu hər il dövlət büdcəsinin icra vəziyyətini qiymətləndirməklə müstəqil ekspert rəyi hazırlayıb ictimaiyyətə təqdim edirdi.

İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyinin ekspertləri 2014-cü ilin dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı zəruri araşdırma və təhlil işləri aparmaqla bu rəyi hazırlayıblar. Rəydə hesabat ilində büdcə gəlirlərinin və xərclərinin icrasında müşahidə olunan əsas meyllər müəyyənləşdirilib, habelə büdcə hesabatlılığında şəffaflıqla bağlı problemlər ortaya çıxarılıb. Rəyin hazırlanması zamanı aşağıdakı sənədlər öyrənilib, oradakı məlumatlar əsasında zəruri araşdırmalar və təhlil işləri həyata keçirilib:

- **2014-cü il dövlət büdcəsi haqqında qanun layihəsi ilə birlikdə Milli Məclisə təqdim edilən büdcə zərfinə daxil olansənədlər,**
- **“Azərbaycan Respublikasının 2014-cü il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu,**
- **Azərbaycan Respublikasının 2014-cü il dövlət büdcəsinin icrasına dair hökumətin Hesabatı,**
- **“Azərbaycan Respublikasının 2014-cü il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanun layihəsinə və dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabatı Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Rəyi və s.**

2014-cü il üçün hökumətin büdcə-vergi siyasətinin əsas istiqamətlərində qeyd edilirdi ki, ötən il hökumətin büdcə gəlirləri siyasəti sahəsində başlıca hədəfləri vergi daxilolmalarının yığım əmsalının artırılması, vergi borclarının ləğvi və vergidən yayınmaların qarşısının alınması, respublikanın şəhər və rayonları üzrə yerli gəlir və xərclərin tarazlaşdırılması istiqamətində işlərin davam etdirilməsi kimi müəyyən edilmişdi.

Hesabat ili üçün hökumətin büdcə xərcləmələri sahəsində siyasətinin əsas prioritetləri isə əsasən belə idi: dövlət büdcəsi xərclərinin ÜDM-ə nisbətini optimal səviyyədə saxlamaq; xərclərin investisiya və sosial yönümlülüyünü qorumaq; büdcə xərclərinin son nəticəyə əsaslanan məqsədli proqramlar əsasında tərtibi işini davam

etdirmək; dövlət büdcəsindən ayrılan maliyyə yardımlarının və transfertlərin istifadə mexanizmlərini təkmilləşdirmək; sahibkarlığın inkihafını dəstəkləmək və s..

“Azərbaycan Respublikasının 2014-cü il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən dövlət büdcəsinin gəlirləri 18400, 6 milyon manat təşkil edib ki, bu da proqnozlaşdırılan gəlirlərdən 0,1 % və ya 16,5 milyon manat çoxdur. Hesabat ilində dövlət büdcəsinin gəlirləri 2013-ci il üzrə gəlirlərin məbləği ilə müqayisədə 5,6 % və ya 1095,7 min manat az olub. 2014-cü ildə büdcə gəlirlərinin ÜDM-ə faiz nisbəti 31,2 % təşkil edib ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 2,3 faiz bəndi azdır.

2014-cü ildə dövlət büdcəsinin xərcləri 20063,0 milyon manat proqnozlaşdırılrsa da, faktiki icra onun 93,3 faizi qədər, yəni 18709,0 milyon manat məbləğində olub: il ərzində büdcə xərcləri qanunda nəzərdə tutulandan 1354,0 milyon manat, yaxud 6,7 faiz az icra olunub. 2014-cü ilin dövlət büdcəsinin faktiki icra edilmiş xərcləri əvvəlki ilə nisbətən 2,3 % və ya 434,5 milyon manat azdır. Dövlət büdcəsi xərclərinin ÜDM-də xüsusi çəkisi 31,7 % təşkil edib ki, bu da əvvəlki müvafiq göstəricisindən 1,2 faiz bəndi azdır.

“Azərbaycan Respublikasının 2014-cü il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda (15-ci maddə) dövlət büdcəsi kəsinin yuxarı həddi 1679,0 milyon manat məbləğində təsdiq edilsə də, hökumətin məlumatına əsasən ilin sonunda dövlət büdcəsi 308,4 milyon manatlıq kəsrlə icra edilib.

Büdcə gəlirlərinin icrası üzrə müşahidə olunan əsas tapıntılar

2014-cü il dövlət büdcəsinin gəlirlər hissəsinin icrası durumunun təhlili aşağıdakıları ortaya çıxardı:

- 1) Hesabat ilində büdcənin neftdən asılılıq səviyyəsi 4 % bəndi azalıb:** 2014-cü ildə məcmu büdcə gəlirlərinin 66 %-i neft sektoru hesabına formalaşmış, halbuki 2013-cü ildə həmin göstərici 70 % səviyyəsində olmuşdu. Bu azalma ilk növbədə Dövlət Neft Fondunun büdcəyə transfertlərinin məbləğinin azalması ilə bağlıdır: 2014-cü ildə transferlərin məbləği 9337,0 milyon manat olub ki, bu da 2013-cü ildə olduğundan 2013,0 milyon manat və ya 17,7 % azdır. Bunun hesabına Neft Fondunun transfertlərinin dövlət büdcəsinin gəlirlərində xüsusi çəkisi 2013-cü ildəki 58,3 %-dən 50,7%-ə düşüb, yəni 7,6 faiz bəndi azalıb;
- 2) Əvvəlki illə müqayisədə büdcə gəlirlərinin ümumi məbləğində azalma baş versə də, vergi daxilolmalarının məbləğində artım qeydə alınıb:** belə ki, 2014-cü ildə büdcənin ümumi gəlirlərinin əvvəlki ildə olduğundan 1095,8 milyon manat yaxud 5,6 % azalmasına rəğmən, büdcənin vergi daxilolmaları üzrə gəlirlərinin məbləği 449,2 milyon manat yaxud 16,7% artmışdır. Büdcənin ümumi gəlirlərinin azalması əsasən qeyri-vergi mənbələrindən daxilolmaların ixtisarı ilə bağlı olmuşdur. Bir tərəfdən, büdcə gəlirlərinin ümumi məbləğinin azalması, digər tərəfdən isə, vergi daxilolmalarının məbləğinin artması büdcənin məcmu gəlirlərinin formalaşmasında vergi daxilolmalarının payının 4,5 faiz bəndi yüksəlməsinə səbəb olub: belə ki, əgər 2013-cü ildə vergi daxilolmalarının dövlət büdcəsində xüsusi çəkisi 34,2 % olmuşdusa, 2014-cü ildə həmin göstərici 38,7 % təşkil edib;
- 3) Vergi daxilolmalarında qeydə alınan artım əsasən dövriyyə vergilərinin (ƏDV, sadələşdirilmiş vergi, aksizlər və mədən vergisi) hesabına təmin edilib.** Əvvəlki illə müqayisədə 2014-cü ildə dövriyyədən vergilər 642,2 milyon manat yaxud 18,2 % artmışdır. Halbuki gəlir vergiləri (mənfəət və fiziki şəxslərin gəlir vergiləri) üzrə artım 48,3 milyon manat və ya 1,4 %, bilavasitə istehsalat tətbiq olunan vergilər (yol, əmlak və torpaq vergiləri) üzrə artım isə 15,7 milyon manat yaxud 7,8 % təşkil etmişdir. Dövriyyə vergiləri üzrə daxilolmaların üstün sürətlə artması nəticəsində bu tədiyə növləri üzrə mədaxilin ümumi büdcə gəlirlərində xüsusi çəkisi əvvəlki illə müqayisədə 4 faiz bəndi artaraq 18,2 faizdən 22,2 faizə yüksəlmişdir;

- 4) **Hesabat ilində qeyri-neft sektorunun vergi daxilolmaları artıb.** 2014-cü ildə qeyri-neft sektorundan vergi daxilolmaları 4306,6 milyon manat olub. Bu əvvəlki ilə nisbətən 559,6 milyon manat yaxud 14,9 faiz çoxdur. Qeyri-neft sektorundan vergi daxilolmalarının qeyri-neft ÜDM-də xüsusi çəkisi 13 % təşkil edib ki, bu da 2013-cü illə müqayisədə 0,7 faiz bəndi çoxdur. 2014-cü ildə qeyri-neft sektorunda yaranan ÜDM-nin nominal ifadədə məbləği 33038,3 milyon manat olub ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 2512,4 milyon manat yaxud 7,0 faiz çoxdur. Ümumilikdə isə qeyri-neft sektorundan vergi daxilolmalarının dövlət büdcəsinin gəlirlərinin formalaşmasındakı payı hələ də aşağı səviyyədədir: 2014-cü ildə bu göstərici 23 % olub.
- 5) **Büdcə gəlirlərinin ÜDM-də xüsusi çəkisi azalıb.** 2014-cü ildə ölkə iqtisadiyyatında nominal ifadədə 58977,8 milyon manat ÜDM yaradılıb. Əvvəlki illə müqayisədə ÜDM-in nominal məbləği 795,8 milyon manat yaxud 2,8 % artmasına baxmayaraq, 2014-cü ildə dövlət büdcəsi gəlirlərinin ÜDM-ə nisbəti 33,5%-dən 31,2%-ə düşüb (2,3 faiz bəndi azalıb);
- 6) **Özəl sektordan vergi daxilolmalarının büdcə gəlirlərində payı azalıb.** 2014-cü ildə özəl sektordan vergi daxilolmalarının həcmi 5007,3 milyon manat olub ki, bu da əvvəlki ilə nisbətən 183,7 milyon manat yaxud 3,8% çoxdur. Lakin özəl sektordan büdcəyə vergidaxilolmalarının məbləğinin belə artımına baxmayaraq, büdcənin ümumi vergi gəlirlərində bu sektordan daxilolmaların payı 2013-cü illə müqayisədə 2,1 faiz bəndi azalaraq 72,4%-dən 70,3%-ə düşüb;
- 7) **Yeri sahibkarlıq subyektləri ilə müqayisədə xarici kapitallı şirkət və müəssisələr üzrə vergi daxilolmaları proqnozları daha çox özünü doğruldur.** Bu nəticə yerli və xarici sahibkarlıq subyektləri üzrə nəzərdə tutulmuş vergi daxilolmaları üzrə proqnozların icra səviyyəsi ilə bağlı məlumatların araşdırılmasından ortaya çıxır. Məsələn, rezident sahibkarlar ƏDV üzrə vergi mədaxili proqnozunu 95,8%, mənfəət vergisi üzrə mədaxil proqnozu 74,8% yerinə yetirdikləri halda, qeyri-rezident sahibkarlıq subyektləri üzrə ƏDV mədaxili proqnozuna 105,3% əməl olunub, mənfəət vergisi üzrə faktiki daxilolmalar isə proqnozdan təxminən 2 dəfə çox olub;
- 8) **Ölkənin regionlarından dövlət büdcəsinə vergi daxilolmalarının məbləğində artım müşahidə edilib.** 2014-cü ildə Bakıdan kənarında - regionlarda - formalaşan gəlirlər (yerli gəlirlər) 572,4 milyon manat olub ki, bu da proqnoz göstəricidən 15,2

milyon manat yaxud 2,7 % çoxdur. 2013-cü illə müqayisədə dövlət büdcəsinin yerli gəlirləri 73,2 milyon manat yaxud 14,7% artıb. Lakin Hesablama Palatasının 2014-cü ilin büdcə icrasına dair verdiyi Rəydən aydın olur ki, bu artım əsasən mərkəzi ofisi Bakı şəhərində yerləşən, mərkəzləşdirilmiş mühasibata malik, ayrı-ayrı regionlarda müəssisələri olan şirkətlərin hesabına baş verib. Söhbət ilk növbədə “Azərsunholding”, “Gilanholding” və “Ataholding” kimi şirkətlərdən gedir. Hesablama Palatasının Rəyində qeyd edilir ki, bu qəbildən olan şirkətlərə məxsus ödəmələr nəzərə alınmazsa, bilavasitə regionlarda qeydiyyatdan keçib fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektlərinin vergi mədaxilinin həcmi son illər, demək olar ki, dəyişməyib. Başqa sözlə, bilavasitə regionlara məxsus müəssisə və təşkilatların dövlət büdcəsinin formalaşmasındakı payı hələ də şox aşağı səviyyədədir. Hesablama Palatasının Rəyindən belə aydın olur ki, 2014-cü ildə ölkənin regionlarından dövlət büdcəsinə mədaxil olunan 572,4 milyon manat vəsaitin təxminən 17-18%-ni bilavasitə mərkəzləşmiş mühasibata malik iri şirkətlərin regionlardakı müəssisələrindən formalaşmış. Bütövlükdə 2014-cü ilin dövlət büdcəsinin gəlirlərində yerli gəlirlərin payı cəmi 3,1% olub. Əgər, yuxarıda qeyd etdiyimiz iri şirkətlərin töhfəsini nəzərə almasaq, onda yerli gəlirlərin dövlət büdcəsinin mədaxilində xüsusi çəkisi təxminən 2,5% təşkil edir.

9) Büdcə gəlirlərinin tədiyə növləri üzrə strukturu baxımından büdcədə yüksək təmərküzləşmə müşahidə olunur: 2014-cü ildə büdcənin məcmu gəlirlərinin 81,5 faizi cəmi 3 mənbədən - ƏDV, mənfəət vergisi və Dövlət Neft Fondunun transfertləri hesabına - formalaşmış. Halbuki “Büdcə sistemi haqqında” Qanuna və Vergi Məcəlləsinə əsasən dövlət büdcəsinin gəlirlərinin formalaşmasında təxminən 20-dək müxtəlif tədiyə növü iştirak edir;

10) Büdcənin qeyri-vergi mənbələri üzrə ayrı-ayrı tədiyə növləri üzrə gəlir proqnozları ciddi kəsirlə icra edilib ki, bu da əsasən dövlət müəssisələri və şirkətlərinin fəaliyyətləri ilə bağlı olub. Belə ki:

- a) Büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxi olmaların məbləği 400,0 milyon manatlıq proqnozlaşdırılsa da, faktiki məbləğ 207,3 milyon manat olub, yəni proqnoz 48,2 faizlik kəsirlə icra edilib;
- b) Səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən alınan dividendlər üzrə daxi olmaların məbləği 1,980 milyon manat proqnozlaşdırılsa da, bu mənbə üzrə

büdcəyə faktiki daxilolma cəmi 270,0 min manat olub, yəni proqnoza 86,4 faiz kəsirlə əməl edilib (başqa sözlə, bu mənbə üzrə faktiki daxilolma proqnozlaşdırılan məbləğdən 7,3 dəfə (!?) az deməkdir). Bunun səbəbi kimi “Azərlotereya” ASC-nin dividend üzrə nəzərdə tutulmuş 1,9 milyon manatı büdcəyə ödəməməsi göstərilir. Müqayisə üçün qeyd edək ki, 2013-cü ildə bu mənbədən dövlət büdcəsinə 5,5 milyon manat, yəni 2014-cü illə müqayisədə 20,4 (!) dəfə çox vəsait daxil olmuşdu;

- c) Dövlət mülkiyyətində olan torpaqların icarəyə verilməsindən icarə haqqı üzrə büdcəyə daxilolmaların məbləği 8,0 milyon manat gözlənilsə də, faktiki olaraq bu mənbə üzrə büdcəyə mədaxil 4,3 milyon manat olub, yəni proqnoz 46,3 faiz kəsirlə icra edilib. Bu, hesablanmış icarə haqqının büdcəyə tam ödənilməməsi ilə izah olunur, lakin vəsaitin büdcəyə vaxtında ödənilməməsinin səbəbləri hökumətin izahatında yoxdur. Qeyd edək ki, bu mənbə üzrə 2013-cü ildə dövlət büdcəsinə 6,2 milyon manat daxil olmuşdu: bu illə müqayisədə 2014-cü ildə həmin mənbə üzrə daxilolma 1,8 milyon manat çox proqnozlaşdırılsa da, faktiki olaraq büdcəyə 1,9 milyon manat az vəsait daxil olub;
- d) “Dövlət zəmanəti ilə alınan borcların Təminat Fondu”na bərpa edilməsi üzrə daxilolmalar proqnozu 56,1 faizlik kəsirlə icra olunub: 10,7 milyon manatlıq proqnoza qarşı faktiki daxilolma cəmi 4,7 milyon manat olub. Bu mənbə üzrə daxilolma proqnozunun 6,0 milyon manat az icra olunmasının səbəbi kimi “Azərbaycan Hava Yolları” QSC-nin Fonda olan borclarının Nazirlər Kabineti tərəfindən silinməsi və “Azəralüminium” ASC-nin Fond qarşısında öhdəliyinin (6,0 milyon manat) yerinə yetirməməsi göstərilir.

Büdcə xərclərinin icrası üzrə təhlilin əsas tapıntıları

2014-cü il dövlət büdcəsinin xərclər hissəsinin icrası durumunun araşdırılması aşağıdakıları ortaya çıxardı:

- 1. 2009-cu ildən sonra ilk dəfə olaraq büdcə xərclərinin ümumi məbləğində azalma qeydə alınıb.** 2014-cü ildə dövlət büdcəsinin faktiki xərcləri 18 milyard 709,0 milyon manat olub. Bu, əvvəlki ilin xərclərindən 434,5 milyon manat yaxud 2,3 % azdır. Qeyd etmək lazımdır ki, 2000-ci ildən bəri əvvəlki illə müqayisədə Azərbaycanın dövlət büdcəsinin xərclərində ilk dəfə azalma 2009-cu ildə baş vermişdi: 2008-ci illə müqayisədə həmin il büdcə xərclərinin ümumi məbləği 270,3 milyon manat yaxud 2,5 faiz azalmışdı. Bunun səbəbi 2008-ci ilin ortalarından ilin sonunadək dünya bazarında neftin qiymətinin kəskin azalması nəticəsində neft gəlirlərinin azalması olmuşdu. Bundan sonrakı dövrdə - 2009-2013-cü illərdə - büdcə xərclərinin ümumi məbləği müntəzəm olaraq artıb, həm də orta illik artım tempi 16%-dən bir qədər çox olub;
- 2. 2009-cu ildən sonra ilk dəfə olaraq dövlət büdcəsinin xərcləri üzrə təsdiq olunmuş proqnozun icrasında 5 faizdən çox kənarlaşma yaranıb.** 2009-cu ildə büdcə xərclərinin icra səviyyəsi proqnozlaşdırılanın 85,0 faizi qədər olub. Sonrakı illərdə bu göstəricinin səviyyəsi 2010-cu ildə 95,9 %, 2011-ci ildə 96,6 %, 2012-ci ildə 98,6 %, 2013-cü ildə 96,4 % olduğu halda, 2014-cü ildə büdcə xərcləri 93,3 faiz icra olunub;
- 3. Dövlət büdcəsi vəsaiti hesabına dövlət investisiyalarının ildən-ilə sürətlə artırılmasına başlanan 2006-cı ildən bəri ikinci dəfə büdcə investisiyalarının məbləği ciddi ixtisara məruz qalıb.** Qeyd etməliyik ki, 2006-2008-ci illərdə dövlət büdcəsindən əsaslı vəsait qoyuluşuna yönəldilən vəsait əvvəlki illə müqayisədə hər il 2 dəfədən çox artırılırdı. Lakin 2009-cu ildə büdcədən ayrılan əsaslı vəsait qoyuluşunun məbləği əvvəlki illə müqayisədə 721,8 milyon manat yaxud 16,9 faiz azaldılmışdı. 2009-cu ildən sonra 2013-cü ilədək büdcə investisiyaları dayanmadan genişlənilib və orta illik artım tempi 40% ətrafında olub. Dövlət büdcəsindən əsaslı vəsait qoyuluşuna ayrılan vəsaitin ən yüksək həddi – 6913,8 milyon manat – 2013-cü ildə qeydə alınıb. 2014-cü ildə dövlət büdcəsindən əsaslı vəsait qoyuluşlarına 6278,5 milyon manat xərclənib ki, bu da 2013-cü illə müqayisədə 657,1 milyon manat yaxud 9,4 faiz azdır. Ötən il büdcə investisiyalarının təxminən 998,0 milyon manatı 1-ci Avropa Oyunlarının təşkilinə, 2807,4 milyon manatı infrastruktur (su, nəqliyyat,

kommunal və s.) layihələrə, 1912,4 milyon manatı isə sosial yönümlü layihələrə xərclənib;

- 4. Sosialyönümlü xərclərin həcmi artıb, bu xərclərin büdcənin ümumi xərclərində payı yüksəlib.** 2014-cü ildə dövlət büdcəsindən sosial sferaya (təhsil, səhiyyə, sosial müdafiə, mədəniyyət-incəsənət və idman) ümumilikdə 4484,4 milyon manat ayrılıb ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 402,5 milyon manat yaxud 9,8 % çoxdur. Qeyd edək ki, əvvəlki illə müqayisədə təhsil xərcləri 116,1 milyon manat yaxud 8,1 %, səhiyyə xərcləri 46,4 milyon manat yaxud 7,5 %, sosial müdafiə xərcləri 220,8 milyon manat yaxud 12,6 %, mədəniyyət-incəsənət və idman xərcləri isə 19,2 milyon manat yaxud 7,0 % artıb. Bundan əlavə, 2014-cü ildə sosial sfera üzrə xərclərin dövlət büdcəsinin məcmu xərclərində payı əvvəlki ilə nisbətən 2,6 faiz bəndi artaraq 23,9 % təşkil edib. Bununla belə, inkişaf etmiş ölkələrdə sosial xərclərin büdcədə payının 60-65%-dən, Qazaxıstan və Rusiya kimi ölkələrdə 40-45%-dən az olmadığını nəzərə alsaq, deməli Azərbaycanda hələ də bu xərclərin dövlət büdcəsinin məharicində kifayət qədər az çəkiyə malik olduğu görsənir;
- 5. Büdcənin ayrı-ayrı xərc istiqamətləri üzrə faktiki icrada proqnozlardan kəskin kənarlaşmalar baş verib.** Araşdırmalar göstərir ki, belə kənarlaşmalar əsasən büdcə təsdiq edilərkən nəzərdə tutulmuş xərclərin ixtisarı hesabına olub. Məsələn, ümumdövlət xidməti xərcləri proqnozlaşdırıldıqdan 572,1 milyon manat yaxud 28,6 faiz az icra olunub. Bu azalma əsasən dövlət borcuna xidmət xərclərinin nəzərdə tutulandan təxminən 2 dəfə az ödənilməsi ilə bağlıdır. Belə ki, büdcə proqnozlarında dövlət borcuna xidmət xərcləri 780,5 milyon nəzərdə tutulsa da, faktiki icra bundan 401,6 milyon manat az olub və borcların ödənilməsinə 378,9 milyon manat xərclənib. Elm xərcləri büdcədə təsdiq olunanla müqayisədə 15,4%, təhsil xərcləri 6,0%, səhiyyə xərcləri 8,3%, sosial müdafiə və sosial təminat xərcləri 4,9%, mədəniyyət-incəsənət və idman xərcləri 5,6%, kənd təsərrüfatı xərcləri 10,3% kəsirlə icra edilib;
- 6. Büdcə kəsiri kəskin şəkildə artıb.** 2010-cu ildən sonra dövlət büdcəsində ən yüksək kəsir qeydə alınıb. Belə ki, 2011-ci ildə büdcədə 303 milyon manat, 2013-cü ildə isə 325,8 milyon manat profisit, 2012-ci ildə isə 134,9 milyon manat kəsir yaranmışdı. 2014-cü ildə isə büdcə kəsirinin məbləği 308,4 milyon manat olub. Bununla belə, dövlət büdcəsi haqqında qanunda büdcə kəsiri 1679,0 milyon manat həcmində proqnozlaşdırılmışdı ki, faktiki büdcə kəsiri nəzərdə tutulandan təxminən 5,6 dəfə az olub.

2014-cü ilin büdcə hesabatı: şəffaflıqla bağlı əsas problemlər

Araşdırmalar göstərir ki, dövlət büdcəsinin effektiv və şəffaf xərclənməsi mexanizmlərinin yoxluğu şəraitində resursların xərc prioritetlərinə uyğun bölgüsü və xərclənən vəsaitlərdən maksimum nəticənin əldə edilməsi mümkün olmur. Azərbaycan hökuməti bu yanaşmadan çıxış edərək özünün 2014-2017-ci illər üzrə büdcə siyasətinin əsas istiqamətlərinə dair sənədində xərcləmələrlə bağlı əsas hədəflərdən biri kimi məhz büdcə xərclərinin son nəticəyə əsaslanan məqsədli proqramlar əsasında tərtibi işini davam etdirməyi hədəflərdən biri kimi müəyyən etsə də, ötən il əzində bu mexanizmin təmin edilməsi istiqamətində heç bir addım atılmayıb. Hökumətin 2014-cü il dövlət büdcəsinin icrasına dair Milli Məclisə təqdim etdiyi hesabatda xərclərin nəticəliliyini əks etdirən hür hansı kəmiyyət və keyfiyyət göstəricisindən ümumiyyətlə istifadə olunmayıb.

2014-cü ilin dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabat və həmin hesabatın parlament müzakirəsi əsasında aparılan qiymətləndirmələr belə söyləməyə əsas verir ki, icra olunmuş büdcə ilə bağlı bir sıra məlumatların əldə edilməsi mümkün deyil. Belə ki:

1. Milli Məclisə təqdim edilən büdcə icrası üzrə hesabat Büdcə sistemi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununun tələblərinə və 2014-cü ilin dövlət büdcəsi haqqında qanun layihəsinin təsdiq olunması zamanı parlamentə verilən büdcə zərfinə uyğun hazırlanmayıb. Məlum olduğu kimi, proqnoz büdcə sənədlərində büdcə gəlirləri bölmələr, köməkçi bölmələr, paraqraflar, maddələr və yarımaddələr üzrə təqdim edilir. Lakin hökumətin hesabatında büdcə gəlirlərinin faktiki icrası ümumi formada yalnız bölmələr üzrə təqdim edilib. Eyni zamanda, proqnoz məlumatları əks etdirən büdcə zərfində büdcə xərcləri funksional və iqtisadi təsnifat, funksional təsnifatın bölmə, köməkçi bölmə və paraqrafları, iqtisadi təsnifatın bölmələr, köməkçi bölmələr, paraqraflar, maddələr və yarımaddələr üzrə təqdim edilir. Halbuki icra hesabatında iqtisadi təsnifat ümumiyyətlə təqdim edilmir, funksional təsnifat üzrə isə yalnız bölmə və köməkçi bölmələr üzrə büdcə məlumatları təqdim olunur. Bu cür hesabatlılıq şəraitində parlament üzvlərinin icra olunmuş büdcəni təhlil etməsi və ciddi büdcə müzakirələri aparması mümkünsüzdür. Bunun nəticəsidir ki, 2014-cü ilin büdcə icrasına dair hesabat Parlamentdə təxminən 30 dəqiqə ərzində səsverməyə çıxarılaraq təsdiqləndi;

2. Hesabatda regionlardan formalaşan vergilərin tədiyyə növləri üzrə strukturuna dair heç bir məlumat təqdim edilmir. Belə ki, hesabatda regionlar üzrə ümumi vergi daxilolmalarının məbləği göstərsə də, konkret vergi növləri (məsələn, mənfəət, ƏDV və s.) nə qədər vəsaitin formalaşması barədə məlumatlar yoxdur;
3. 2014-cü ilin icra olunmuş büdcəsində 308,4 milyon manatlıq kəsir yarandığı halda, ilin sonuna (31 dekabr) dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabında olan qalıq ilin əvvəlinə (1 yanvar) olan məbləğlə müqayisədə təqribən 2 dəfəyədək artıb – 1728,6 milyon manat məbləğində olub. Lakin bunun səbəbilə bağlı büdcə hesabatında heç bir əsaslandırılmış məlumat təqdim edilməyib;
4. Dövlət büdcəsinin formalaşmasında kiçik, orta və iri biznesin xüsusi çəkisi, özəl və dövlət sektorunun payı kimi mühüm göstərilər barədə məlumatlar təqdim edilməyib və s.

Büdcə prosesinin təkmilləşdirilməsi üzrə təvsiyələr

Aərbaycanın neft gəlirlərinin azalması, bunun bilavasitə təsiri altında dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin əvvəlki illərlə müqayisədə kəskin ixtisarı mərhələsinə qədəm qoyduğunu nəzərə laraq, habelə 2014-cü il dövlət büdcəsinin icrasının təhlili əsasında İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyinin ekspertləri Azərbaycanda dövlət büdcə prosesinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində islahatların vacibliyini qeyd edir. Bunun üçün Milli Büdcə Qrupunun 2013-cü ilin büdcə icrası ilə bağlı rəyində irəli sürdüyü təvsiyələri bir daha hökumətin diqqətinə çatdırır:

1. büdcə prosesinin daha detallı reqlamentləşdirilməsini təmin edən və büdcə prosesi iştirakçıları arasında səlahiyyət bölgüsünün əks etdirən Büdcə Məcəlləsi işlənilib qəbul edilsin;
2. büdcənin icrasının bütün bölmələr üzrə funksional və iqtisadi təsnifatı verilməklə büdcə icrası məlumatlarına çıxış imkanları genişləndirilsin;
3. dövlət büdcəsinin nəticəyə yönəlik proqram təsnifatına keçidini təmin etmək üçün fəaliyyət proqramı hazırlansın və pilot sahələrdə proqram təsnifatı üzrə büdcə planlaşdırılmasına başlanılsın;
4. büdcə prosesində ictimai iştirakçılığın genişləndirilməsi üçün mövcud qanunvericilik təkmilləşdirilsin;
5. Milli Məclisin və Hesabablama Palatasının büdcə prosesi ilə bağlı funksiyalarının genişləndirilməsi, ali dövlət maliyyə auditi işinin gücləndirilməsi sahəsində islahatlar aparılsın;
6. dövlət büdcəsinin icrası barədə hökumətin hesabatının Milli Məclisdə daha ciddi müzakirələri təmin edilsin;
7. büdcə şəffaflığının, büdcə icrasının səmərəliliyinin və hesabatlılığının artırılması üçün büdcə hesabatında aşağıdakı məlumatların əks etdirilməsi zəruridir:
 - a) hər bir rayon üzrə gəlir və xərclərin strukturu göstərməklə proqnozlaşdırılan və icra olunan yerli gəlir və xərclərə dair məlumatlar;
 - b) icra olunmuş investisiya layihələrinin tam siyahısı (hər bir layihə üzrə məbləğlər göstərməklə);
 - c) büdcə fondları (Dövlət meşələrinin qorunub saxlanması və təkrar istehsalı fondu, Dövlət təbiəti mühafizə ehtiyat fondu), onların gəlirlərinin həcmi və növləri, xərclərinin həcmi və istiqamətləri barədə məlumatlar;

- d) B d c nin Ehtiyat Fondunun v  Prezidentin Ehtiyat Fondunun x rcl m l rinin hər bir istiqamət üzrə konkret məbləği;
- e) B d c d nk nar gəlirlərin ümumi həcmini, mənbələr v  təşkilatlar üzrə məbləğini əks etdirən məlumatlar (proqnoz və icra göstəricilərinin m qaiys si əsasında) və s.